

JAHKEDIÐÁHUS

2017

Pasienta- ja geavaheaddjiáittardeaddji

Álgosátni

Pasieanta- ja geavaheaddjiáittardeaddjis leat leamaš olu barggut dán jagi. Mii leat vásihan ahte áššit leat jámmat lassánan maŋemus jagiid, maiddá 2017:s, dalle ledje mis 15 200 oktavuodáváldima. Liikká lea dehálaš deattuhit ahte áittardeaddji jahkeraporta ii leat dilleraporta dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusain. Eatnasiin leat buorit pasieantavásáhusat, main eai dárbbáš váldit oktavuoda áittardeaddjiiguin. Min vásáhusat leat ovddemusat ja vuosttažettiin dehálaččat heittotvuodaid ja buoridanpotensiála čielggasmahttimii. Min galget dovdat ja mii galgat olámuttos olles riikkas. Mii galgat veahkkín dearvvašvuodabálvalusain buorideame kvalitehta ja pasieantasihkarvuoda ja mii galgat bargat eahpebyrokráhtalaččat ja beaktilit.

Buot pasieanta- ja geavaheaddjiioavkkuin gávdno riska dasa ahte váilliid ja vearrivuodaid eai fuobmá. Dat geat dávjá leat buot hearkkimusat go váili čuožžila leat sii geat leat okto, geain váilot fierpmádagat ja doarjjaolbmot. Dovddus sátnevádjasis daddjo "Don galggat leat dearvvaš go galggat leat buohcci". Go ieš leat návccahuvvon buozanvuoda geažil, de sáhtta váttis oažžut dieđuid pasieantavuogiatvuodaid birra ja gáibidit daid ollašuhttot. Dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusain leat oapmahaččat stuora resursan, muhto mii deaivat maiddá váiban ja skurtnjagan oapmahaččain min beaivválaš barggus. Badjel 4000 sis geat váldet oktavuoda minguin 2017:s ledje oapmahaččat pasieanttaide ja geavaheddjiide geat leat ollesolbmot. Sullii 800 ledje mánáid oapmahaččat.

Áittardeaddjit bidjet earenoamáš fuomášumi veahkehit sin geat dárbbášit eanemus veahki. Mii deaivat pasieanttaid ja geavaheddjiid buot ahkejoavkkuin ja buot lágan dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusain. Dat millii čuočcá go unna mánáža oktoáhčči lea vásihan ahte helpenfálaldat lobihemiid lea oalát hedjonan. Dat millii čuočcá go vuoras nisu muitala sus lea duohta ballu mii suinna dáhphuvvá jus bálvalusaid bargit fuobmájit son lea váldán oktavuoda pasieantaáittardeaddjiin. Lea várra ahte sii geat eai dovdda eaige ane álelassii váddáset njuolggadusčállosa, eai oaččo bálvalusaid maidda sis lea riekti. Bálvalusfáliin maid rievddada ja dávjá maid lea beare heittot njuolggadusipmárdus ja vuoigatvuodagelbbolašvuoha. Dát jahkeraporta danin bidjá earenoamáš fuomášumi čalmmustahttit dan man dehálaš lea ahte pasieanttat, geavaheaddjit ja bálvalusfállit ožžot eanet dieđuid pasieantavuogiatvuodaid birra. Seammás lea dehálaš ahte álbmot diehta pasieanta- ja geavaheaddjiáittardeaddjiortnega birra ja nu ahte sii sáhttet atnit min gelbbolašvuoda. Mii sáhttit leat dat veahkeheaddji mii dárbbášuvvo.

Lisa Refsnes

Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddjiid bargolávdegotti jođiheaddji ja Sogn ja Fjordane áittardeaddji.

Sisdoallu

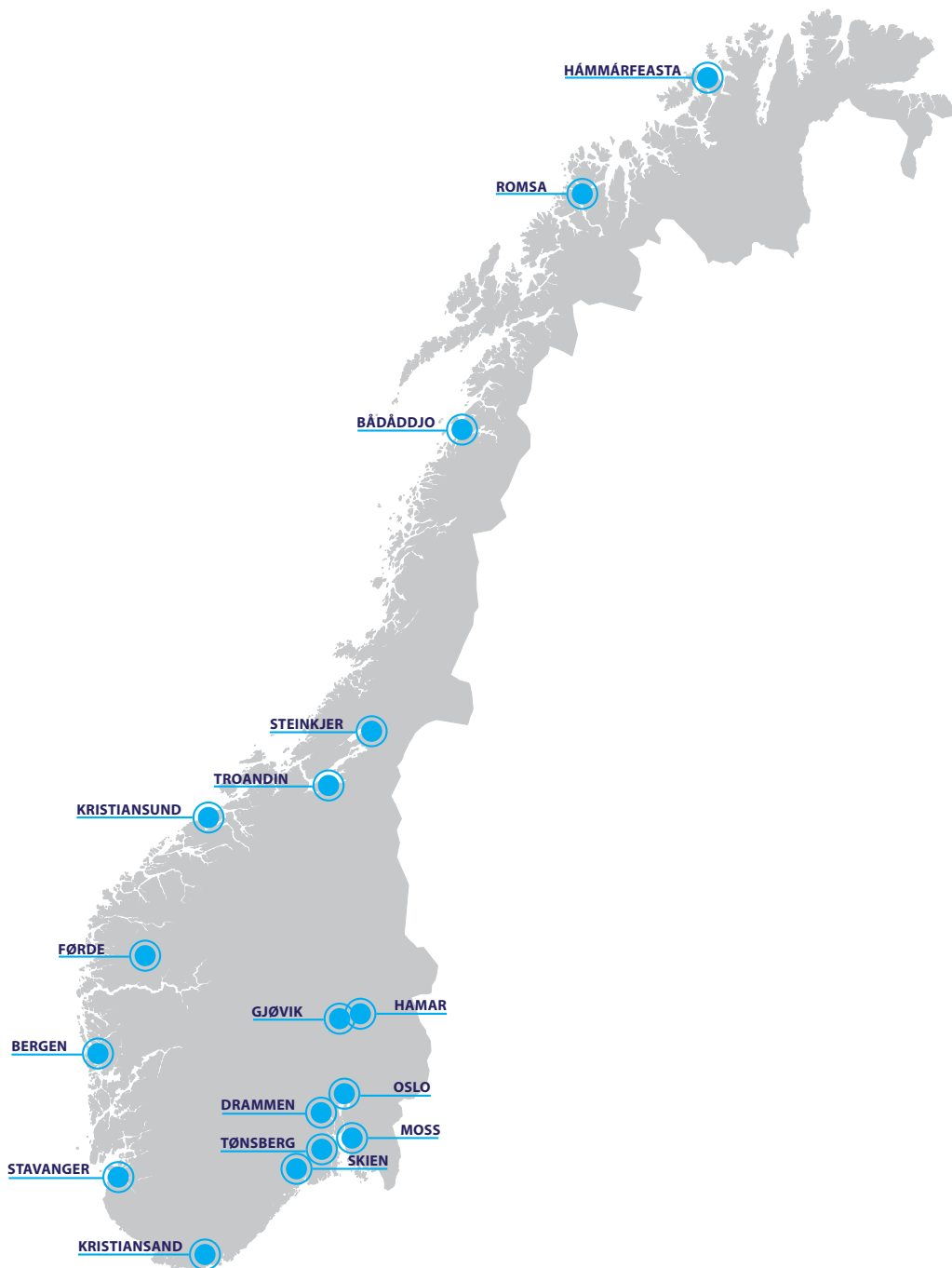
Áittardeaddjit ávžžuhit	4
Oahpásnuvvan áittardeddjiid doaimmaide	5
Bargu ovttaskasáššiiguin	7
Bargu oažžut kvalitehtabuoridemiid bálvalusain	8
Searvválaš diehtujuohkin vuoigatvuodaid ja áittardanortnega birra	8
Sivat manin áittardeddjiiguin válde oktavuoda bálvalusbáikki birra 2017:s	9
Váidima birra, máhttu ja gelbbolašvuohta	10
Válljejuvvon fáttát	12
Fástadoavttirortnega ferte ođasmahttit	13
«Eará báikkis buorre - muhto ruovttus buoremus»	18
Juo, lea sáhka eallimis	18
Helpen	19
Fuolahus min vuorrasiidda - oadjebas olles eallima?	20
Gárrenávnassorjavaččaide ferte sihkkarastit buoret dikšunmannolaga	23
Mánáid ja nuoraid vuoruheapmi - unnit hupman ja eanet doaimmat	25
Nuoraidráđit buohccivesuin	26
Pasieantamannolagat - Hástalusat	28
Friddja dikšunválljen	28
Dađistaga mannolagas	30
Gulahallandoavttir	31
Ruoktot fas máhtuin koffaris?	33

Áittardeaddjit ávžžuhit

- Buot suohkanat berrejit fállat eastadeaddji ruovttufitnema vuorrasiidna badjel 80 jagi geat eai juo vuostáiváldde dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusaid.
- Dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusain berre pasieanta- ja geavaheadjivuoigatvuodain čađahuvvot gealbolokten.
- Pasieanttaide berre fállat kopiiija čujuhusain, epikriissain ja iskkusvástádusain.
- Berrejit čađahuvvot doaimmat maiguin buorida gelbbolašvuoda atnit dulkka, nu ahte dearvvašvuodabálvalusa ovddasvástádus doahttaluvvo dingot dulkka go lea dárbu.
- Nuorat gaskal 16 ja 18 jagi eai berre dárbbasit máksit iežasoasi fástadoaktárii.
- Olggosčálihanságastallan berre leat diehttelas loahpaheapmi juohke buohcciviesu orruma maŋnel.

Oahpásnuvvan áittardeddjiid doaimmaide

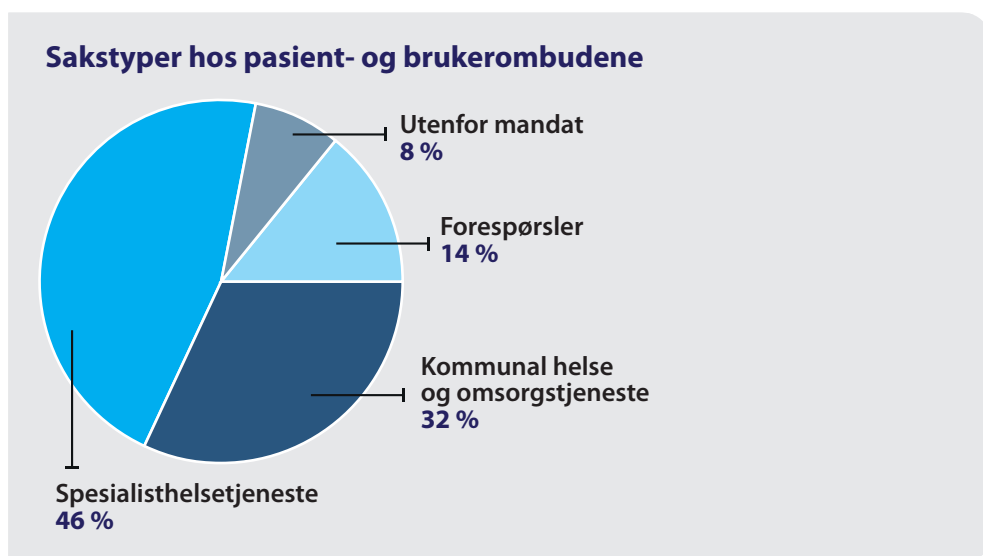
Don gávnnat min miehtá riikkas:

Pasieanta- ja geavaheddjiidvuoigatvuođalága § 8-1:s boahtá ovdan ahte áittardeaddji bargu lea guovtti oasis. Áittardeaddji galgá:

- bargat ovttaskasáššiiguin
- veahkehit kvalitehta buorideame dearvvašvuođa- ja fuollabálvalusas

2017:s sullii 15 200 olbmo válde oktavuoda buhcciid- ja geavaheddjiidáittardeaddjiiguin ja obbalaččat ledje 18 100 iešguđetlágan áššečuolmma dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusa dáfus. Dát lea lassáneapmi ovddeš jagiid ektui. Olbmos leat dávjá eambo go okta čuolbma masa dárbbáša neavvagiid, ráđđeaddima, dieđuid ja bagadusa. Áššečuolmmat juohkásit ná:

Dán diagrámmas leat jearaldagat oktavuodáváldimat mat eai gula konkrehta bálvalusbáikái. Ovdamearkka dihte dábálaš gažaldat dan birra makkár njuolggadusat gustojit journála geahčadeapmái. Spesialistdearvvašvuođabálvalusa ja suohkanlaš dearvvašvuođa- ja fuollabálvalusaid kategorijaid áššit leat áššit main pasieanta dahje geavaheadji ii leat duhtavaš vásedin bálvalusbáikki giedahallamiin. Ovdamearkka dihte ahte fástadoavttir ii atte pasientii lobi geahčadit iežas journála.

Bargu ovttaskasáššiguin

Áttardeaddjit leat dehálaš vuostáiváldit ja gaskkusteaddjit pasieanta- ja geava-heddjiidvásáhusain. Áttardeddjiid barggu dovdomearka lea ahte sii leat lagas ja njuolga oktavuoda pasieanttaiguin, geavaheddjiiguin, oapmahaččaiguin ja bálvalusbáikkiiguin.

Juohkehaš sáhtta váldit oktavuoda áttardeddjiin. Pasieanttat, geavaheaddjit, oamehasat ja dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa bargit váldet oktavuoda. Bálvalus lea nuvttá ja lea vejolaš anonymat váldit oktavuoda. Áttardeaddjit galget leat olámuttos fáldaldahkan buohkaide geain leat gažaldagat, ruovttoluottadieđut dahje váidimat dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid dáfus.

Áttardeaddjit deattuhit oktii ámadajuid čoahkkimiid. Ráđđeaddimii gullá dábálaččat guldalit, jearahit, addit dieđuid vejolašvuodaid birra, veahkehit sirret ja addit rávvagiid.

Jus lea vuodđu váldit ášši viidáset, de dat geavvá ovttas pasieanttain. Dávjá lea okta molssaeaktu dahje mánga molssaeavttu:

- váldit bajás ášši njuolga bálvalusbáikkiin, addit ruovttoluottadieđu dahje bivdit gulahallančoahkkima
- váidit fylkkamánái
- ohcat buhtadusa Norgga pasieantavahátbuhtadusas

Muhtumat háliidit váldit oktavuoda bálvalusbáikkiin ja čilget sin vásáhusaid, váidit dahje addit ruovttoluottadieđu. Muhtun áššiin áttardeaddjit veahkehit váldit oktavuoda bálvalusfáliin, ja áttardeaddjit maiddái sáhttet oassálastit čoahkkimiin. Áigumuš lea ahte pasieanta dahje geavaheaddji oažžu vejolašvuoda gaskkustit su vásáhusaid, oažžu vejolašvuoda jearahallat, ja soaitá oažžut šálloša, vásiha ahte lea ipmirduvvon ja ruovttoluotta fas oažžut luohttamuša. Áttardeaddjit leat mielde ráhkkanahhtit vuoddu buori gulahallamii.

Dákkár čoahkkimat sáhttet leat hui dehálaččat pasieanttaide, geavaheddjiide ja oapmahaččaide ja sáhtta goappaš osolažžii addit eanet ipmárdusa ja oahppama. Jus čoahkkin manná bures, de sáhtta geavvat ahte ášši “manná rievttis guvlui” ja addá vuoddu dasa ahte ášši ii mana viidáset eará sajiide, muhto čovdojuvvo čoahkkima bokte. Áttardeaddjit fertejit fitnat báikkiin gos olbmot ássat ja gos bálvalusat addojit vai olahit dákkár čovdosiid. Dát šaddá vel deháleabbo go dávjjit sirdašuvvet bálvalusat spesialistadearvvašvuodabálvalusas suohkaniidda. Otná resurssat ráddjejit dán barggu viidodaga.

Bargu oažžut kvalitehtabuoridemiid bálvalusain

Áttardeddjiin lea beaivválaš oktavuoha bargiiguin bargobáikkiin čoavdin dihte áššiid. Pasieanta- ja geavaheddjiidvásáhusaid maid dát áššit ovddastit, addet buori vuođu buktit árvalusaid bálvalusbáikkiide mot bálvalusaid sáhttá buoridit. Mii addit dehálaš ruovttoluottadieđuid guoskevaš bálvalussuorggis, ja min geavahit rávveaddjin “bealátkeahtes čalmmiiguin”.

Áttardeaddjit earret eará čoahkkinnastet dearvvašvuođadoaimmahagaid geavaheddjiidráđiin ja kvalitehta- ja pasieantasihkarvuođalávdegottiin. Áttardeaddjit deaivvadit suohkanlaš jođihangottiin, sihke hálldahuslaš ja politihkalaš. Áttardeddjiin leat jahkásaš čoahkkimat dearvvašvuođadoaimmahagaiguin, fylkkadoaktáriiguin, Stáhta dearvvašvuođabearráigeahčuin, Norgga pasieantavahátbuhtadusain ja eará eiseválddiiguin mat veahkehit ávkkálaš ja dehálaš máhttojuohkimiin.

Stuoradiggepolitihkkárat maiddá ožžot dieđuid áttardeddjiid vásáhusaid birra, sihke go áttardeaddjit servet Stuoradikki gažademiide ja go leat njuolgo oktavuodas áirasiiguin geat gullet iešguđet fylkkaide (fylkkabeaŋkkaide). Pasieanta- ja geavaheddjiidáttardeaddjit vásáhusat geavahuvvojit jahkásaš dieđáhusat Stuoradiggái mii lea dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusa Kvalitehta ja pasieantasihkarvuođa birra. Pasieanta- ja geavaheddjiidáttardeaddjit veahkehit min maid bargosuorggi gulaskuddancealkámušaiguin.

Searvválaš diehtujuohkin vuoigatvuođaid ja áttardanortnega birra

Áttardeaddjit barget aktiivvalaččat bajidit máhtolašvuođa pasieanta- ja geavaheddjiidvuoigatvuođaid ja áttardeaddji ortnega birra. Mii logaldallat geavaheddjiidorganisašuvnnaide, buohccivesuid ja suohkanlaš bálvalusaid bargiide, studeanttaide, ohppiide, sisafárreaddjiide oahpistankurssain, suohkanlaš ráđiide, pensionistaserviide, politihkalaš ja hálldahuslaš lávdegottiide. Searvválaš doaimmas oažžut mii ollu máhtolašvuođa dan birra mot bálvalusat vásihuvvojit leame. Áttardeaddjit maiddá logaldallet nationála ja guvllolaš kurssain ja konferánsain.

Arendal - vahkus dolle áttardeaddjit iditborramuščoahkkima “Pasieantavuoigatvuođat, addetgo dat seamma vuoigatvuođaid buohkaide?” Mis lei maid diehtujuohkinbeavdi ja mii searvaimet mánga eará doaluide.

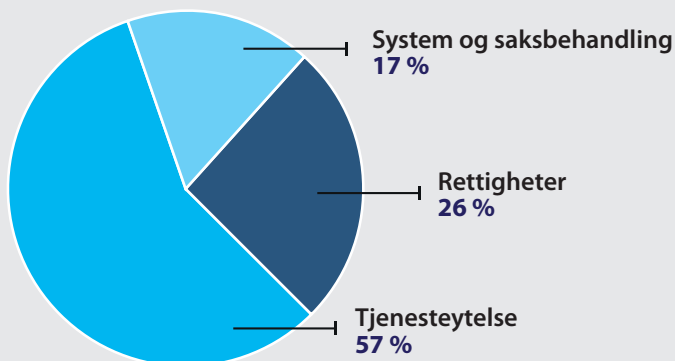
Sivat manin áittardeddjiiguin válde oktavuoda bálvalusbáikki birra 2017:s

Badjel bealli oktavuoda váldimiin main leat duhtameahttumat bálvalusbáikkiiguin gullet dasa mot bálvalus čađahuvvo. Pasieanta dahje geavaheaddji vásihii ahte eai lean dohkálaš dahje fuolalaš bálvalusat, dahje biddjui gažaldat čuvvo go bálvalusat buori geavada. Dán kategoriijas gávdnat ovdamearkka dihte áššiid dakkáriid go boasttudikšumiid, dikšovahágiid, váilevaš čujuhusaid, giellaváttisvuođaid dahje unnán fuolalaš veahki.

26 proseantta oktavuoda váldimiin gulle vuoigatvuođaide. Dávjjimus várohusat ledje ahte pasieanta- ja geavaheaddjivuoigatvuođat leat rihkkojuvvon. Dán kategoriijas gávdnat ovdamearkka dihte hilgumiid go leat ohcan bálvalusaid, áigemari rihkkumiid, journála geahčadeamiid, dahje ahte eai leat doahttalan ahte pasieanttain ja geavaheddjiin lea vuoigatvuohta searvat ja oažžut dieđuid.

17 proseantta oktavuoda váldimiin mii identifiseret váilin vuogádagain mat leat ráhkaduvvon fuolahit pasieantasihkarvuođa ja pasieantadivššu jotkkolašvuođa. Oktavuoda váldimat gulle bálvalusbáikki organiseremii ja bargodábiide. Ovdamearkka dihte váilevaš beasatlašvuohta, ovttasdoaiman etáhtaid gaskkas, áššemeannudanáigi dahje eará moivi ja ájehallamat áššemeannudeamis.

Hva pasienter og brukere er misfornøye med i møte med helse- og omsorgstjenestene

Diehtjuohkin

Hui ollu oktavuoda váldimiin, ja buot golmma kategoriijas, gávdne áittardeaddjit váilevaš dahje heajos diehtjuohkinbeliid. Pasieantadorvvolašvuohta lea mearrideaddjin buori ja ulbmilaš gulahallamii dearvvašvuođabargiid ja sin geat ožžot bálvalusaid ja sin oapmahaččaid gaskkas.

Váidima birra, máhttu ja gelbbolašvuoha

Geavaheddjiid ja bálvalusaid oktasaš mihttu lea ahte galget buorit dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusat. Dakkár kvalitehtabarggus dárbbša ruovttoluottadieđuid geavaheddjiin. Addit dieđu go gávdno váili dahje vearrivuohta lea nu dáfus oassin kollektiivlaš álbmogassii ángiruššamis. Ollugat liikká ballet addimis dieđu. Ollugat ballet mávssaheamis nu ládje ahte ožžot heajubut divššu dahje steampila sii leat “iešláganat”. Seammás lea govva nu ahte bálvalusat dustejit negatiivlaš ruovttoluottadieđuid buoret lágiin go dan maid geavaheadjit ballet. Pasieanttat dahje geavaheadjit hárve oktavuoda váldet áttardeddjiiguin go oaivildit sii leat ožžon heajubut fálaldaga, dahje sin lea unohasat vuostaiváldán go sii leat váidán. Diehtelas ii leat dohkálaš váidagiid dustet dakkár vugiin.

Nappo ii leat bálvalusfálliid láhtten váiddavuostáiváldimis mii vuorjašuhttá áttardeaddji, muhto iešalddis áššemeannudeapmi. Dáppe oaidnit ollu máhtuhisvuoda. Bargiin ja jodiheddjiin lea beare unnán gelbbolašvuoha njuolggadusčállosa ja vuoigatvuodaid birra. Dearvvašvuodabyrokratiija adno cielossátnin. Váikkuhussan šaddá ahte dehálaš riektesihkarvuodadáhkádušast boastut ipmirduvvojit dahje duššin dahkkojit árvoheames čállinbeavdejuridihkkan. Rievdadusat dahkkojit nu ahte ášši ii bajásčuvgejuvvo dahje eai viečča geavaheddjiin oaiviliid. Mearrádušast dahkkojit mearrádušaid dahje vuoduštemiid haga. Dieđut eai addo váidinvuoigatvuodaid birra. Ii leat máhttu lánkananejuvvon pasieantavuogatvuodaid sisdoalu birra. Mii oaidnit ovdamearkkaid ahte eará pasieantaid dili ovdanbiddjo vuodušteapmin bálvalusaid hilgumii. «– Mis lea dušše okta ruhtaseahkka. Jus don oaččut eambo ruovttubuohccedivššu, de dat goarida fálaldaga buohkain geat dárbbšit ruovttubuohccedivššu”. Ii leat olu ávki mearridit ođđa pasieantavuogatvuodaid go bálvalusain váilu máhttu vuoigatvuodaid birra dahje dan birra mot sii galget daid meannudit.

Áttardeaddjit geardduhit seammaládje go ovddit jahkediédáhusain ahte dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusaid bargit dárbbšit gealboloktema pasieanta- ja geavaheadjivuoigatvuodain. Dán jahkeraporttas mii áigut danin earenoamážit čalmmustahttit váilevaš njuolggadusipmárdusa, heajos áššemeannudeami ja makkár váikkuhusaid dat addá pasieanttaide ja geavaheddjiide. Mii áigut geavahit 2017 ášševásáhusaid maid áttardeaddjit leat ožžon miehtá riikkas, govvidit dili ja dárbbu gealboloktemii.

Geavaheaddjis lei fásta doarjjaolmmoš. Suohkan válddii suinna oktavuoda ja mitalii ahte bálvalusviidodat geahpiduvvo. Diehtu bođii njálmmálaččat, ovdagihtii dieđu haga, iige dat vuoduštuvvon. Geavaheaddji ii ožžon vejolašvuoda fuolahit iežas vuoigatvuodaid mielváikkuhanvuoigatvuoda dahje váidinvuoigatvuoda bokte. Áittardeaddji válddii bajás dilálašvuoda suohkana juolludankontuvrrain ja sihkkarasttii ahte dahkkui čálalaš mearráduš ja ovddiduvvui váidda. Váidaga dieđuid vuodul lea juolludankontuvra oaidnán dárbbu guorahallat geavaheaddji ollislaš dili, mii lea juste dan maid geavaheaddji háliida. Áittardeaddji lea sierra gulahallančoahkkimis váldán bajás kontuvrrain geatnegasvuohta dieđihit ovdagihtii ja sihkkarastit mielváikkuheami.

Válljejuvvon fáttát

Čuovvovaččat mii leat válljen muhtun fáttáid maid min mielas lea dehálaš fuomášuhttit.

Fástadoavttirortnega ferte ođasmahttit

Pasieanta- ja geavaheaddjiáittardeaddjit leat ollu jagiid ohcalan árvvoštallama fástadoavttirortnegis. Ii daningo dat lea heittot, muhto daningo bargguid rievdamat buktet hástalusaid. Áittardeaddjit oaivvildit danin Stuoradikki mearrádusa 2017 čavčča árvvoštallat fástadoavttirortnega lei riehta ja dárbblaš.

Dađistaga eanet barggut biddjojtit fástadoaktáriidda politihkalaš mearrádusaid ja bargosirdimiid geažil, ovdamearkka dihte čuovvoleamit ja dárkkisteamit manjel spesialistadearvvašvuodábálvalusa divššuid.

Eará rievdadusat bargguin dagahit ahte doavttir ferte atnit eambo áiggi ovttaskas pasieantta čuovvoleapmái. Ovttasdoaimanodastus lea mielddisbuktán ahte mihá eanet buohcci olbmot go ovdal olggosčálihuvojit buohcciviesus suohkanii. Politihkalaš mihttomearri ahte nu ollugat go vejolaččat galget orrut iežaset ruovttuin, mielddisbuktá lassánan dárbbu fástadoaktárii addit čuovvoleami, earret eará go sis bohtet leat pasieanttaid geat eai boađe kontuvrii, muhto geat bohtet dárbbášit ruovttufitnamiid.

Suohkanlaš ovttasbarggus ohcalit fástadoaktára oassálastima. Dát ferte nannejuvvot ja addit eambo ollislaš dearvvašvuodaveahki pasieanttaide geain leat mánggadáfot dárbbut.

Pasieanttat dađistaga dárbbášit eambo dieđuid iežaset vuoigatvuodaid, kvalitehtaindikáhtoriid birra, ja vuoigatvuodaid birra ieža välljet dikšunbáikki vai bures máhttet dádjadit Pasieanttaid dearvvašvuodábálvalusas. Mii oaivvildit fástadoavttirortnet ferte fuolahit dán eambo go odne, muhto ii dárbblašlaččat doavttir gii dan galgá ieš dahkat. Dát berre oassin váldodearvvašvuodajoavkkuid pilohtain. Maiddái lassánan vuoigatvuolta, geatnegasvuolta ja vuordámušat geavaheaddjiváikkuheapmái boahá lasihit áigegeaveamei.

Fástadoavttir lea guovddázis dearvvašvuoda -Norggas, gohčoduvvon nai uksarahppin dahje verrátváktan. Eanas norgalaččain lea fástadoavttir. Dan ektui galle deaivvadeami leat gaskal fástadoaktáriid ja pasieanttaid beaivválaččat, de leat unnánat geat oktavuoda váldet go leat duhtameahttumat pasieanta- ja geavaheaddjiáittardeddjiiguin. Manemus jagiid lea lohku leamašan birrsiid 2000. Vaikko logut iešalddis mitalit unnán, de vásihit mii ahte historjját leat oahppásat sihke fástadoaktáriidda ja eanas olbmuide.

Ollu oktavuodaváldimat leat váilevaš beasatlašvuoda birra. Sáhtta váttis beassat čađa telefavnas ja unnánat dihtet ahte 80 % buot telefodnaságastallamiin

dábálaččat galget vástiduvvot guovtti minuhtas. Sáhtta maid váttis oažžut diimmu háliiduvvon áigái. Seamma guoská dain dilálašvuodain go dárbbša diimmu seamma beaivvi, muhto maiddái dain dilálašvuodain go dárbbša diimmu “muttagis áiggis”. Mii oaidnit ovdamearkkaid main fástadoaktárat dárbbšit iežaset neahttasiidduin muittuhit ahte váldá 2-3 vahkku sis oažžut diimmu, ja dearvašvuodačállit geat dadjet váldonjuolggadus ahte eanemus vihtta beaivvi galgá gollat ovdal diimmu oažžu, lea “veadjemeahttun”.

Suohkanat berrejit gulahallamis fástadoaktáriiguin hupmat earret eará sin beasatlašvuoda birra. Leatgo vuordináiggit beare guhkes listtuid dahje heajos organiserema geažil? Odne orru fástadoavttirláhkaásahus - Stuoradikki vuordámušat fástadoavttirortnegii - eallime iežas eallima, ja váilevaš doahttaleapmi ii obage atte váikkuhusaid.

Dearvašvuodabargiid máhttu pasieantavuogavuodaid birra lea eaktun vai pasieanttaid vuogavuoddat devdojit. Muhtun áššiin oaidnit dilli ii leat nu. Berre leat diehttelasvuoha ahte pasieanta oažžu kopijja iežas journálas go dan sihtá.

Dievdu válddii oktavuoda pasieanta- ja geavaheaddjiáittardeddiin daningo doavttirkontuvra ii áigon addit sutnje kopijja pasieantajournálas. Son lea geahččalan oktavuoda váldit sihke čálalaččat ja njálmmálaččat. Sutnje lei fástadoavttirkontuvrra doavttirčállit vástidan sus ii leat áigi kopieret ja addit sutnje journála. Áittardeaddji válddii čálalaš oktavuoda doavttirkontuvrrain dievddu olis. Dievdu oačču dalle dakkaviđe kopijja iežas journálas.

Seamma guoská vuogavuhtii oažžut ođastuvvon árvoštallama:

Pasieanta válddii oktavuoda iežas fástadoaktáriin sihtat ođastuvvon árvoštallama eará fástadoaktáris. Doavttirkontuvrras dieđihedje pasientii ahte dakkár ortnet ii gávdno. Áittardeaddji válddii dilálašvuoda bajás doavttirkontuvrrain ja kontuvra lea rievddan geavada láchkamearrádusaid mielde.

Eará čuolbma čuožžilii dieđuid oktavuodas mat čállojit váldojournálii.

Pasieanta válddii oktavuoda iežas fástadoaktáriin ja siđai doaktára čállit váldojournálie sus lea penicillinallergiija. Fástadoavttir vástidii son ii sáhte dahkat dan. Áittardeaddji válddii oktavuoda doavttirguovddážiin gullat leat go sii váldán atnui váldojournála. Maŋŋel siskkáldas vuoru doavttirkontuvrras, oaččui áittardeaddji ruovttoluottadieđu ahte váldojournála lea dál váldon atnui, ja pasieanta oaččui dieđuid čállot váldojournálie boahpte ráđđeohtcamis.

Fástadoavttir lea ollu dilálašvuodain son guhte, earret pasieantta, dovda pasieantta dearvvašvuoda buoremus. Orru lunddolaš go pasieanta jearrá, ahte fástadoavttir veahkeha geahčadit ja/dahje divvut váldojournála.

Muhtun fástadoavttirkontuvrrat eai leat universálat hábmejuvvon, vai pasieanttat lihkanhástalusaiŋuin besset sisa vistái. Earáin eai leat lanjat heivejuvvon personsuddjema váste.

Pasieanta vásihii hui unohassan go finai iežas dábálaš fástadoavttirkontuvrras. Ii lean makkárga suddjen gaskal dearvvašvuodačáli/telefonguovddáža ja vuoringuovllu. Dat geat ledje vuordime beassat ráđđeohtcamii, besse gullat visot dieđuid maid lonohalai bargiiguin skráŋkkas. Ollu pasieanttat ledje hupman dán birra doaktáriiguin kontuvrras, muhto sii eai mieđihan dahje dohkkehan ahte dát lea dohkketmeahtun. Áittardeaddji válddii čálalaš oktavuoda fástadoavttirkontuvrrain ja dieđihii geatnegasvuoda birra hehttet ahte eará besset gullat jávohisgeatnegasvuoda vuollásaš dieđuid. Doavttirkontuvra dalle válddii dakkaviđe oktavuoda viessoeaiggádiin, ja de huksejuvvui sierra latnja skráŋkkii gitta nu ahte pasieantadieđuid sáhte lonohallat nu ahte eará pasieanttat eai gullan daid.

Jus suohkanat dahket šiehtadusaid fástadoaktáriiguin main eai leat lanjat mat dárbbášuvvojit, de suohkan ferte čuovvulit ahte dát divvojuvvojit.

Fástadoaktárat ohcalit lagat čuovvoleami suohkaniin go deaivat sin suohkaniin. Maiddái áittardeaddjit ohcalit stuorát beroštumi ja čuovvoleami suohkana bealis. Fertejit ášahuvvot bargodábit beaivválaš doaimma kvalitehtačuovvoleapmái ja váidináššiid čuovvoleapmái ja bearráigeahččaneiseválddiid ruovttoluottadieđuide.

Pasieanttat ohcalit vástádusaid buot iskkusvástádusaide”, iige numot odne lea; “Don oaččut dieđu jus mihkkege leat boastut. Muhtun duođalaš váidináššit leat juste iskkusvástádusaid váilevaš čuovvoleami geažil:

Pasieanta lei buohcciviesus iskkadeapmái maŋnelgo fástadoavttir lei fuobmán eahpedábálaš varraárvvuid. Buohcciviesu epikriissas fástadoaktárii čuočči ahte pasieantta ferte jámma čuovvulit ođđa varraiskosiiguin. Pasientii ii dieđihuvvon dán birra, ja fástadoavttir ii čuovvulan šat dan. Muhtun mánuid maŋnel válddii pasieanta oktavuoda fástadoavttirkontuvrrain lassáneaddji givssiid geažil. Ođđa varraiskosat dahkkojedje, ja dát čájehedje stuora spiehkasteamiid. Fástadoavttir ii čujuhan viidáset, muhto ordnii ođđa dárkkisteami mánga vahku maŋnel. Maŋnel dan pasieanta fáhkka sisačálihuvvui buohccivissui, gos fuobmájedje sus lea borasdávda. Pasieantta náittosguoibmi válddii oktavuoda áittardeaddjiin ja váiddii váilevaš diehtujuohkima ja čuovvoleami. Soai oaivildeaba ahte pasieanta ii leat ožžon dohkálaš divššu ja ášši sáddejuvvon fylkkamánnái.

Kopijja buot iskkusvástádusain berre leat fáladat pasieanttaide.

Suohkanat berrejit eanet fuomášumi bidjat šiehtadussoahpamuššii ja šiehtadusaid čuovvoleapmái, ja ferte bargot aktiivvalaččat hehttet ollu sadjásašbargiid ja ferte sihkkarastit ahte sin fástadoaktárat hupmet doarvái buori dárogiela vai sáhttet addit dohkálaš dearvvašvuodaveahki.

Dađistaga eambo mánggakultuvrralaš álbmogis gáibiduvvo eanet kulturipmár-dus ja eanet dulkageavaheapmi.

Pasieanta válddii oktavuoda áittardeaddjiin ja muitalii su mielas lea váttis muitalit dárbbuid mat sus leat fástadoaktárii, ja danin doavttirdiimmu eai lean ávkkálaččat sutnje. Pasieanta lei sihtan dulkka go galggai ráđđeohtan doaktára luhte, muhto dán in ožžon. Go áittardeaddji válddii oktavuoda doaktáriin, de son vástidii: «Mu mielas ii leat dárbu dingot dulkka - go dat ii boađe addit makkárga lassidieđuid - *munnje*». Áittardeaddji válddii oktavuoda suohkan-váldodoaktáriin, gii fuolahii ahte váidojuvvon fástadoavttir eanet áddii iežas geatnegasvuodaid ja fuolahii ahte pasieanta oačči dulkka.

Dulkka lea geatnegahtton geavahit dain dilálašvuodain go lea dárbu vai pasieanta galgá ipmirdit sisdoalu dieđuin mat addojit. Kulturipmárdus guoská sihke buozanvuodáipmárdussii ja dávdamearkkaid gaskkusteapmái, ja dasa ahte ipmirdit min dearvašvuodabálvalusa. Dát buktá eanet áigegolaheami juohke ráđđeohcamis.

Dearvašvuodabálvalus ferte doahttalit geatnegasvuoda ja ovddasvástádusa dingot dulkka dárbbu mielde.

Čujhusain spesialistadearvašvuodabálvalussii fertejit doarvái dieđut, vai vuostáiváldái addá vejolašvuoda jođánit čielggadit pasieantta dárbbu spesialistadearvašvuodabálvalusaide. Riikarevišuvnna Dokumeantta 3:4 (2017-2018) maid aiddo namuhii váilevaš čujhusaid birra: «Riikarevišuvnna iskkadeapmi eiseválddiid barggus sihkkarastit fástadoaktáriin buori čujhusgeavada spesialistadearvašvuodabálvalussii»:

«Fástadoaktárat ja buohcciviessodoaktárat eai ovttasbargga doarvái bures čujhusaid dáfus, main dávjá váilot dárbbaslaš dieđut. Iskkadeapmi maid čájeha ahte fástadoaktáriin ja buohcciviessodoaktáriin ollu dilálašvuodain lea iešguđet ipmárdus das makkár dieđut čujhusas dárbbasuvvojit. Bealli buohcciviesu doaktáriin geat ledje fárus, vásihedje jámmat ahte ii boađe čielgasit ovdan čujhusas manin pasieanta dárbbasa spesialistadivššu, ja 10 buohcciviesu doaktáris vásihit 9 ahte čujhusa kvalitehta lea hui nu ja ná.»

Áittardeaddjit oaivvildit ahte okta eanet doaimmain lea dán buoridit ahte **pasieanttaide addit kopiija čujhusas.** Dát dahká álkibun čielggadit vejolaš boasttuipmárdusaid ja sáhttá sihkkarastit buoret kvalitehta.

Fástadoaktárat geain leat dahje geat vuostáiváldet dieđu ahte olbmot sin listtus dárbbasit dearvašvuodaveahki, muhto geat ieža eai oza veahki, galget sidjiide fállat ráđđeohcama dahje ruovttufitnama. Dát guoská fástadoavttirláhkaásahusa mielde dušše dain dilálašvuodain main pasieanttain leat gávdnan siva, ja go medisiinnalaš árvoštallama vuodul čielgasit dárbbasa divššu dahje čuovvoleami. Maid dilálašvuodain gos ránná dahje sullasaš dieđiha vuorjašumi olbmo geažil gávnnavuvon siva haga. Geas dalle lea ovddasvástádus?

Pasieanta- ja geavaheaddjáittardeaddji ohcalii diimmá jahkedieđáhusas rievdadusa iežasoaasi njuolggadusain nuoraide gaskal 16 ja 18 jagi vai sihkkarastá ahte dearvašvuodariievttálaš válddálašahki duođai lea 16 jagi. Mii geardduhit fas dán hástalusa. **Nuorat gaskal 16 ja 18 jagi eai berre dárbbasit máksit iežasoaasi go fitnet doaktára luhte.**

«Eará báikkis buorre - muhto ruovttus buoremus»

Lea čielga politihkalaš mihttomearri ahte olbmot galget orrut iežaset ruovttuin, maddái dalle go leat stuora ja mánggadáfot bálvalusdárbbut. Áttardeaddjit deivet pasieanttaid ja geavaheddjiid geain leat iešguđet hástalusat ja vásáhusat bálvalus-kvalitehta ektui mat ruovttuin addojit. Vuolábealde áigut čalmmustahttit váilevaš individuálalaš heiveheami bálvalusain, oapmahaččaid fuolaheapmi ja vuorrasiid dilli.

Juo, lea sáhka eallimis

2017 golggotmánus almmuhii Dearvašvuodabearráigeahčču raportta “Lea sáhka eallimis”, mas dahkkui bearráigeahčču suohkanlaš dearvašvuoda- ja fuollabálvalusain doaimmashehttejuvnon olbmuide. Raporta čujuhii viiddis ja vassis muddui duođalaš váilliide. Ollu báikkiin ledje bálvalusat vátnásat ja unnán individuálalaččat heivehuvvon. Čujuhuvvui lea váilevaš geavaheadjiváikkuheapmi ja diehtujuohkin. Áttardeaddjit leat ovttaoavilis Dearvašvuodabearráigeahču vásáhusaiguin dán suorggis.

Dakkár áššiin leat vuosttažettiin oapmahaččat geat váldet oktavuoda áttardeddjiin. Oapmahaččat dieđihit lea váilevaš dahje ii obage doaimma ovttasteaddji, váilevaš doaimmapláanat, ollu adnojit sadjásaččat ja bargit geain ii leat oahppu ja addojit unnán dieđit ja lea unnán searvan. Ollu áššiin leat bálvalusat addojuvvon kollektiivalaš bálvalussan olles geavaheadjijovkui, iige individuálalaš heiveheapmi obage leat vejolaš. Dakkár áššiin áttardeaddjit áinnas servet čeahkkimiidda gaskal geavaheadjji/oapmahaččaid ja bálvalusjođiheadjji sihkkarastin dihte buoret diehtujuohkima, ovttasdoaimmama ja individuálalaš heivehuvvon bálvalusaid.

Mii deaivat geavaheddjiid ja oapmahaččaid geat fertejit rahčat garrasit oažžut sadjái beaivválaš dinggaid mat eatnasiidda leat lunddolaččat:

Muhtun suohkan fála dušše oktasaš doaimmaid orrunsearvevuoda geavaheddjiide. Okta geavaheadjji ii háliidan searvat dakkár oktasašdoaimmaide, muhto sutnje lei hui suohtas fitnat báikkálaš pubbas ja jugestit ovttá láse ruksesviinna muhtomin. Das ii šaddan mihkkege bálvalusa kapasitehtaváilli geažil. Áttardeaddji searvvai čeahkkimii oapmahaččaiguin ja bálvalusain vai earret eará oažžu sadjái individuála veahki astoáiggedoaimmaide.

Helpen

Buohcciviesus oatnu orrunáigi, ja pasieanttat olggosčálihuvojit jođáneappot ruoktot. Dáinna servodatovdánemiin lea oapmahaččaid ángiruššan dávjá mearrideaddji. Helpendoaimmat lea fálaldat olbmuide ja bearrašiidda geain leat earenoamáš lossa fuollabargu. Helpendoaimmat galget hehttet ahte olbmot eai badjelmeare raža, addit fuolaheaddjái dárbbaslaš astoáiggi ja luomu ja vejolašvuoda searvat dábálaš servodatdoaimmaide. Lea dehálaš váldit vuhtii oapmahaččaid helpendárbbuid, maiddái eastadeaddji perspektiivvas. Oapmahaččaid ángiruššan lea stuora resursa.

Eai leat ollugat geat váidet helpenmearrádusaid, muhto oapmahaččat geat dan dahket, dávjá ožžot miediheami. Dearvvašvuodabearráigeahču jahkeraporttaid logut čájehit jagiin 2014:s, 2015:s ja 2016:s addojedje ollásit dahje belohakkii miediheamit measta beali áššiin main oapmahaččat váide fylkkamánniide helpema birra. Fylkkamánnt meannudedje gaskamearálaččat 207 váidinášši helpemiid birra jahkásaš golmma jagi áigodagas. Lea balddihahtti go suohkana mearrádusat dán suorggis eai doala measta beali váidináššiin. Maiddái áittardeaddjit vásihit váilevaš máhtu ja njuolggadusipmárdusa suohkaniin dán suorggis. Áittardeaddjit vuostáiválde 128 oktavuodáváldima helpema birra 2017:s. Oktavuodáváldimiin dahke gažaldagat vuoigatvuodaid birra mihá stuorát oasi go áššehivvodat muđui. 65 % buot oktavuodáváldimiin helpema birra ledje vuoigatvuoda goski gažaldagat, dávjjimusat daid váilevaš ollašumi birra.

Unna mánáža oktofuolaheaddji vásihii fáhkkestaga ahte suohkan geahpidii, sirdiid ja rievdadii buresdoaimmi helpendoaimma. Máná dárbbasii stabiila ja oadjebas rámmaid, ja stuora hástalusat sáhttet buktit negatiivvalaš váikkuhusaid máná ovdáneapmái. Eadni oaččui dušše njálmmálaš dieđu, iige ožžon vejolašvuoda cealkámuša buktit ovdagihtii rievdadusaid birra. Suohkan ii čilgen manin sii rievdatedje fálaldaga, earret go čujuhit dasa ahte sin mielas lei ođđa fálaldat dohkálaš. Áittardeaddji veahkehii eatni čoahkkimiin suohkaniin. Suohkan doalaha dan maid oaivildii, muhto miedihii ahte fertii dahkko čálalaš mearrádus rievdadeami ja geahpideami birra. Áittardeaddji veahkehii vádit mearrádusa. Suohkana jođiheaddjit válde dalle oktavuoda áittardeddjiin ja čuoččuhedje ii leat vádinvoigatvuohta dakkár mearrádussii. Mañnel čuoččuhii suohkan sii ledje ožžon giehtaguššamii njálmmálaš dohkkeheami fylkkamánnis. Čájehuvvui ahte fylkkamánni áššemeannudeaddjái gal dat govvideapmi lei amas. Ášši čielggai easkka mañnelgo fylkkamánni fámohtii suohkana mearrádusa eahpegustojeaddjin ja nannii ahte álgoálgosaš helpenfálaldat galgá gustot. Dan

botta go vurde áššebohtosa, de dat unna bearaš lei leamašan helpenfáldaga haga mánga mánu.

Ášši almmustahtii suohkana jođiheddjiin ja váldoolbmui lei váilevaš máhttu áibbas vuđolaš riektenjuolggadusaid birra. Gažaldat leat man ollu earát dán suohkanis leat ožžon seamma dieđu dan birra ahte sis ii leat váidinvuoigatvuohta.

Eanet áššiin oaidnit ahte suohkan ii nagot earuhit gaskal oapmahaččaid helpendárbbuid ja pasieantta dahje geavaheaddji fuolladárbbuid. Mearrádus dahkko nu ahte helpen čadno pasientii dahje geavaheaddjái dan sadjái go fuolaheaddjái. Muhtun oapmahaččat vásihit noađđin ahte pasientii dahje geavaheaddjái sáddejuvvo mearrádus mas oapmahaččaid helpendárbu digaštallo. Leat maid ovdamearkkat dasa ahte helpendárbu árvvoštallojuvvo dušše pasieantta doaimmadási vuodul, eaige guorahala fuollabargu maid son dahká gii ohcá helpema. Eambbogat ohcalit buoret joatkevašvuođa ja bargodábiid helpema čađaheapmái, vai astoáiggi sáhttá plánet. Muhtun áššit gullet dasa go helpen ii meinstuvvan bargiid buozanvuođa geažil ja go lei váilevaš plána dasa ahte galget doarvái ollu bargit.

Váhnemat leigga ožžon jámma helpema iežaska doaimmashehttejuvvon mánnái. Bearrašis ledje hui lossa fuollabarggut ja maiddái fuollaovddasvástádus eará vuolleahkásaš mánáide. Helpen lei áibbas dárbašlaš vai bearaš obage galggai sáhttit doaimmat. Mángii jagis lei suohkan dieđihan ahte helpemis ii šatta mihkke buozanvuođa geažil dahje daningo bargiidjoavkkus galget luomuid váldit. Guktii šattai bearaš plánejuvvon olgoriikkamátkkiid dingojuumiid máhcahit daningo suohkana bealis ii meinstuvvan helpen. Áttardeaddji searvvai čoaikkimiidda gaskal suohkana ja váhnemiid ja buvtti evttohusaid gearggusvuođaplánii suohkana bargiid buozanvuođaid ja luopmočadahemiid oktavuodas..

Fuolahus min vuorasiidda - oadjebas olles eallima?

Suohkaniid ovddasvástádus lea addit buriid kvalitatiivvalaš bálvalusaid ja buori ja fuolalaš veahki ovttaskas olbmuide. Ollu doaimmá bures, ja mii diehtit ahte suohkaniin bargojuvvo eanet kvalitehtabuoridemiiguin ja biddjo eanet fuomášupmi pasieantasihkarvuhtii. Muhto mii gullat maid ruovttobálvalusa birra

mii ii boađe šihthtojuvvon áigái, fitnamat leat beare oanehaččat, leat ain ođđa veahkit, lea váilevaš gelbbolašvuohta, klinihkalaš registreren lea váilevaš ja leat boasttuvuođat dálkkasteamis. Dakkár vásáhusat buktet dorvvohisvuođa ja balu sihke geavaheaddjái ja oapmahaččaide. Medias leat dávjá áššit lihkoheames dáhpáhusaid birra. Dát hástala luohttámuša mii mis buohkain ferte leat vuogádagaid doaibmamii.

Bálvalusat mat addojit ovttaskas olbmuide leat olbmo dárbbuid duohken. Buohcciviesosadji lea dušše áigeguovdil jus ruovttus ii sáhte addit dohkálaš dearvvašvuođa- ja fuollaveahki. Buohcciviesosadji álgoálggus easka lea áigeguovdil go ovttaskas olmmoš dárbbáša ollu veahki. Áttardeaddjit vásihit ahte bargojuvvo iešguđetládje go buohcciviesosadji fálluojuvvo dahje mieđihuvvo. Okta suohkan sáhtta ovdamearkka dihte fállat ássái buohcciviesosaji daningo dát olmmoš dárbbáša eanet go golbma ruovttufitnama jándoris, ja eará suohkanat ges leat mielas addit mihá eanet ruovttubálvalusa ruovttufitnamiid, daningo árvvoštallojuvvo eambbo heivvolažžan go fállat buohcciviesosaji. Dás orrot báikkálaš erohusat ja geografija sivvan dasa.

Bálvalusaid dáfus vuorrasiidda, de dávjá leat oapmahaččat geat váldet oktavuoda áttardeddiiguin. Mii gullat pasieanttaid birra geat olggosčálihuvojit buohcciviesus ja sáddejuvojit njuolga ruoktot iežas vissui, vaikko buohcciviesu bargit čielgasit leat cealkán ahte dárbbášuvvo veajuiduhttinadji. Oapmahaččat jerret manin suohkan ii čuovvul buohcciviesu doaktára fágalaš rávvagiid das maid pasieanta dárbbáša manjel olggosčáliheami. Ollu oapmahaččat imaštallet manin suohkana fállat lea unnitgo dan maid buohcciviesu doavttir fágalaš vuodu alde lea oaivvildan lea riehta pasientii. Vuogádat lea nu ahte buohcciviesus ii leat gohččunváldi suohkana ektui go guoská makkár bálvalusaid pasientii galgá fállat. Buohcciviesu árvvoštallamat dagahit dattetge čielga vuordámušaid pasieanttas, ja ollugat vásihit váttisin ipmirdit ahte dat eai geatnegahte suohkaniid.

Oapmahaččat muitalit maiddái juolluduvvon veajuiduhttinorrumiid birra, muhto veajuiduhttima sisdoallu orru hui láivvas. Muhtumat ohcalit eambbo doaimmaid, ja govvidit orrumiid dego “vurkenbáikin”. Dávjá lea hui dárbu čielggadit vuordámušaid.

Áttardeddiiguin váldet vártneheames oapmahaččat oktavuoda geat eai oaččo buohcciviesosaji iežas lagamuččaide. Ollu suohkaniin lea buohcciviesosadji ain “dakkár buorri mii lea vánis”. Buohcciviesopasieanttaid oapmahaččain gullat mii ahte kvalitehta lea nu ja ná, dat rievddada ossodagas ossodahkii. Sáhtta leat váilevaš doavttirbearráigeahčču dahje váili veahkis vuodđodárbbuide nugo borrat ja fitnat hissegis. Dehálaš doaimmat dakkáratgo individuálalaš heiveheapmi bálvalusain ja veajuiduhttin ii čađahuvo. Mii gullat gáhččanlápmahuvmamiid,

veallánháviid, eai fuobmán doddjomiid ja dálkkasteamis boasttuvuođaid birra, ja áššiid birra mas lea váilevaš biebmán ja olbmot leat badjelmeari goikan. Kvalitehta ja gelbbolašvuoda váili dearvvašvuodaveahkis mii addo dagaha dárbbasmeahtun sisačáliheamiid ja fas sisačáliheamiid buohccivissui, ja pasieanta mielas dát ii leat oadjebas ja sutnje lea dát noađđin. Dát vuorjašuhttá áittardeđđjiid.

Mii gullat historjjáid vuorasiid birra geat jorret olggos sisa buohcciviesus; jorriuvssa - pasieanttat. Čálihuvojit go sii beare árrat olggos buohcciviesus? Leatgo suohkaniin doarvái buorit fálaldagat sidjiide?

Mii gullat maid historjjáid hui buohcci vuorasiid birra geain dávdamannolagain leat hui ollu sirdimat, ruovttus, fástadoaktára/doavttirávttá bokte, buohccivissui dahje Fáhka jándorveahkkái, ruoktot fas, ođđa báiki ođđa seanga -sirdojuvvon go lea nu buohcci. Ollugat reagerejit daid ollu sirdimiidda.

Muhtomin sáhtttá váttis ipmirdit erohusa buohcciviesossaji fálaldagas ja fuollaásodagas gos lea bargoveahka. Makkár bálvalusaid vuorrásat galget ohcat eaktuda máhtu iešguđet bálvalusaid birra, ja mii árvvoštallojuvvu buoremussan juohkehažžii. Eai leat seamma láhkamearrádusat buohcciviesossadjai ja fuollaásodahkii. Fuollaásodagas máksá viessoláiggu ásodagas ja ferte ohcat dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusaid. Fástadoaktára galgá atnit dalle go dárbbasá doaktára. Pasieanttat buohcciviesus mákset orruma ovddas. Máksin lea dan duohken leago oanehisáiggesadji dahje guhkesáiggesadji. Pasieantan buohcciviesus lea buohcciviesodoavttir geas lea ovddasvástádus mediinnalaš bearráigehečču ja čuovvoleapmái. Pasieanttain buohcciviesus lea maid vuoigatvuohta, dan duohken makkár dárbbut leat, eará dearvvašvuodabálvalusaide. Buohcciviesu galgá dán fuolahit, ja dat ii leat dan hálddus ahte pasieanta ferte vásedin ohcat daid bálvalusaid - nugo pasieanttat fuollaásodagas fertejit dahkat. Dát earáláganvuođat eai álot boađe liikká čielgasit ovdan, ja sáhtttá leat váttis ipmirdit. Muhtomin leat fálaldagat maid biddjon seamma báikái, ja fálaldagaid namahusat sáhttet dagahit moivvi.

Suohkaniin leat dábálaččat ollu fálaldagat vuorasiidda. Eambbogat leat fállagoahtán eastadeaddji ruovttufitnamiid. Áittardeaddjit leat ovttaoavilis ahte dát lea guovddáš gaskaoapmi suohkaniid eastadeaddji barggus. Dakkár ságastallamat sáhttet dieđuid addit vejolašvuođaid birra, ásahit oadjebasvuoda, eastadit ja sihkarastit fuolaheames vuoigatvuođaid. Áittardeaddjit oaivildit eastadeaddji ruovttufitnan berre leat fálaldahkan buot vuorasiidda badjel 80 jagi geat eai juo vuostáiváldde dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusaid.

Čoahkkáigeassun áittardeaddjit deattuhit man dehálaš lea ásahit kvalitatiivvaš buriid bálvalusaid, mat buktit dárbbaslaš oadjebasvuoda vuorasiidda ja sin oapmahaččaide.

Gárrenávnassorjavaččaide ferte sihkkarastit buoret dikšunmannolaga

Gárrenávnassorjavaččat dávjá dárbašit iešguđet veahkkedoaimmaid guhkit áigái. Dalle lea mearrideaddjin ahte leat ovttastahtton doaimmat. Orrumat dikšunáiggis sáhttet hearkkes nuppástusat gos ollugat fas gáhččet ruovttoluotta ovddeš dillái. Dakkár dilálašvuođat gávdnojit earret eará áigemuttu rájes go pasieanta dovddaha son háliida divššu ja dassáži go álgá čielgamii, ja áigodagas gaskal čađahuvvon čielgama ja divššu álgima. Eará nuppástusat leat orrun dan rájes dikšu lea čađahuvvon dassáži ásođat lea sajis, dahje skuvla, bargu dahje eará doaimmat leat sajis. Dán ferte plánet, ja dát bargu berre álggahuvvot ovdalgo dikšu álgá. Eanet aktiiva geavaheapmi individuálaš plánas sáhttá buoret dikšunmannolaga. Pasieanta- ja geavaheaddjiáittardeaddjit vásihit ahte ollu gárrensorjavaččain ain váilu individuála plána.

Go pasieanta lea ožžon individuála plána, de ferte sihkkarastit ahte plána ii ovdanbuktojuvvo iešalddis leat mihttun, muhto dárbašlaš reaidun iešguđet veahkkedoaimmaid ja bargguid ovttastahttimii, dán deattuha earret eará Gárrenávnassorjavaččaid beroštusorganisašuvdna.

2018:s váldojuvvo atnui páhkkamannolat maiddái fágaidgaskasaš spesialiserejuvvon gárrendilledivššus. Váikkuhusaid berre dárkilit čuovvut ja dađistaga árvoštallat. Páhkkamannolagaide galget vuođđun nátionála ja riikkaidgaskasaš fágalaš čielggadan- ja dikšonjuolggadusat doppe gos dat gávdnojit. Mihttu lea dađistaga buoridit dikšunfálaldaga ja unnidit ii háliiduvvon variašuvvna nu ahte buohkat ožžot nu buori ja beaktilis divššu go vejolaš. Dat eai galgga geahpidit individuálalaš heiveheami. Gávdnojit unnán čielga vástádušat makkár dikšu duođai sihkkarastá háliiduvvon bohtosa, ja dat hástala standardiserejuvvon mannolagaid eambo go ollu eará surggiin.

Lassin váttisvuođa haga mannolagaide ohcaluvvo eambo mielváikkuheapmi dálkkasválljemis ja iešguđet dilálašvuođaid dáfus mat gullet viežžanortnegiid ja gožžaiskosiid geavahepmái. Mii ain oažžut váidagiid pasieanttain geain lea veajuiduhttin dálkkasveahki bokte, ja geat muitalit ahte lea váilevaš geavaheaddjiváikkuheapmi dálkasiid válljemis. Sii muitalit ahte eai guldal maid sii muitalit ja LAR-bagadus čuvvojuvvo beare čavga, earenoamážit lonuhandálkasiid válljemiid ektui. Ferte leat eaktun ahte pasieanttat maiddái dán oasis dearvašvuođabálvalusas ožžot individuála árvoštallama iežaset dilis.

Pasieanta olggoščálihuvvui ášahusas mii bargá čielgamiin ja čielggademiin daningo lei gárrenvuodas go lei beassan dálkkasskábbii. Son váiddii dakkaviđe ja čálalaččat siđai manjit mearrádusa ollašuhhtima. Dát hilgojuvvui ja mearrádus bisuhuvvui. Pasieanta dasto oaččui dieđu ahte son ieš sáhtá váidit dán Fylkkamánnái. Son dasto válddii oktavuodá áittardeddjiin ja historjá duodaštuvvui go son válddii oktavuodá ášahusain. Pasieantta bealis sáddii áittardeaddji váidaga fylkkamánnái, ja ávžžuhusa árvvoštallat ášahusa ášše- ja váidinmeannudeami bargodábiid. Fylkkamánni čoahkkáigeassu lei ahte olggoščáliheapmi mielddisbuvttii ahte pasieantta vuoigatvuohta dárbblaš dearvvašvuodaveahkkái eai lean devdojuvvon. Fylkkamánni čujuhii viidáset ahte ášahusas ledje váilevaš bargovuogit váiddameannudeapmái ja siđai dearvvašvuodadoaimmahaga rievdadit iežas bargovugiid áigegeovdilis láhkamearrádusaid mielde.

Pasieanttat ja pasieanta- ja geavaheaddjiáittardeaddjit ohcalit buorebut vuođuštvon mearrádusaid, mii dahká vejolažžan buorebut ipmirdit mearrádusaid, vejolaččat addá buoret vuođu váidagii.

Mánáid ja nuoraid vuoruheapmi - unnit hupman ja eanet doaimmat

Dađistaga biddjo eambo fuomášupmi eastadeapmái, earenoamážit go hupmat mánáid ja nuoraid birra. Dat lea positiivvaláš. Pasieanta- ja geavaheaddjiáittar-deaddjit liikká vásihit ahte dearvvašvuodabálvalusat mánáide ja nuoraide eai doarvái nagot dustet duohta dárbbuid.

Suohkan galgá fállat dearvvašvuodaovddideaddji ja eastadeaddji bálvalusaid, nugo dearvvašvuodabálvalusa skuvllas ja dearvvašvuodastašuvdnabálvalusa.

Eaktun olahit váhnemiid ja earenoamážit mánáid ja nuoraid, lea ahte sii dovdet fálddagaid ja ahte sii vásihit dat leat álkit olámuttos. Odne leat stuora erohusat mánáid ja nuoraid beassamis dearvvašvuodastašuvdnii ja skuvldearvvašvuodastašuvdnii, gč. Raportta IS-2543 Kárten dearvvašvuodastašuvnna- ja skuvldearvvašvuodabálvalusa jahkedoaimmain.

Fargga 3 jahkásaš jumežiid eadni válddii oktavuoda pasieanta ja geavaheaddjiáittardeddiin ja mitalii ahte sii eai lean ožžon gohččuma 2-jahkásaččaid dárkkástussii. Son lei mángii váldán oktavuoda dearvvašvuodastašuvnnain, ja vástádussan ožžon ahte doavttir ii leat olámuttos ja danin šaddá vuordit 2-jahkásaččaid dárkkástusaiguin. Eará báikkiin suohkanis lei dearvvašvuodastašuvnnain fáldaldat 2-jahkásaččaide. Maŋnel go áittardeaddji válddii oktavuoda, de oaččuiga jumeža dárkkástusa mánu maŋnel. Suohkandoavttir čilgii ahte sivva go ledje gártan nu ollu dárkkástusat 2-jahkásaččain, lei daningo ledje vátisvuodat rekrutteret ođđa doaktára, muhto dál lei virgáduvvon liigedoavttir ja sii nannejedje doavttirressusaid ovttá áigodahkii njulget dili 2-jahkásaččaign.

Dearvvašvuodadirektoráhtta háliida rávvejeaddji bargoveahkanorpma dearvvašvuodadivššáriidda dearvvašvuodastašuvnnas ja skuvldearvvašvuodabálvalusas, muhto ii hálit dat galgá leat jurdihkalaš geatnegahtti ja čilge dan raporttas: Geatnegahtti bargoveahkanorpma čielggadeapmi dearvvašvuodastašuvnna- ja skuvldearvvašvuodabálvalusas. Vástideaddji norpma geahččaledje 2010:s, muhto das eai joksán háliiduvvon beavttu. Lea eahpesihkar leatgo várrejuvvon ruđat dahje eará čovdosat vástádussan.

Dovvdahuvvo maid vuorjašupmi fállaldagain mánáide- ja nuoraide geain leat psyhkalaš gillámušat. Váhnemat, nuorat ja bálvalusaid bargit ohcalit lasiheami poliklinihkaid ja jándorossodagaid kapasitehtas, muhto maid nannet ovttasbarggu gaskal suohkaniid ja spesialistadearvvašvuodábálvalusa, vai buorebut ávkkástallá gaskaneaset gelbbolašvuoda ja resurssaid.

Norra nieida duođalaš borranváttuiguin vásihii dearvvašvuodábálvalusas sáddejuvvot duohtot deike. Mánáid- ja nuoraidpsykiatriija divššára dieđuid mielde sus galgai leat jándorfálaldat, muhto dat ii lean olámuttos daningo lei unnan kapasitehta jándorsajiin. Váhnemiidda dieđihuvvui ahte mángii lei dieđihuvvon spiehkasteapmi kapasitehtaváni birra, iige dilli lean rievdan. Váhnemiidda ii dieđihuvvon váidinvejolašvuodaid birra. Easka go váhnemat válddiiga oktavuoda pasieanta- ja geavaheaddjiáittardeddiin, de beasaiga diehtit sudnos lea vádinvoigatvuolta ja oaččuiga veahki dasa. Ášši lea dál meannudeapmái bearráigeahččaneiseválddiid luhtte.

Seamma ládje go muđuige dearvvašvuodábálvalusas ohcaluvvo jođiheddjiin ja bargiin buorebut pasieanta- ja geavaheaddjivoigatvuodaid máhttu ja doahtta-leapmi. Eambbogat berrejit DIEÐIHIT go veahkefálaldat ii oktiivástit dárbbuin. Mii vásihit ahte dearvvašvuodábálvalusa bargit beare unnán bagadallet pasieanttaid ja oapmahaččaid sin váidinvejolašvuodaid birra.

Nuoraidráđit buohccivesuin

Mánáidsuodjalusa artihkal 12 dadjá ahte nuorain lea vuoigatvuolta dadjat maid oaivvildat ja sii galget gullot.

Nationála dearvvašvuodaplánas áigodahkii 2016-2019 siđai ráđđehus ahte oassin pasieantta dearvvašvuodábálvalusa ásaheami barggus ásaheavvui nuoraidráđi buot dearvvašvuodadoaimmahagain. Ollugat, earret eará Mánáidáittardeaddji, rámiida Akerhus universitehtabuohccivesu nuoraidráđi dan dehálaš ángiruššama ja vuojeandoaimma ovddas maid sii dahket ollašuhhtin dihte dan. Buot dearvvašvuodadoaimmahagat eai leat vuos lihkostuvvan ásaheavvut dakkár ráđi. Sii masset ollu máhtu dan birra mot buohccivesus sáhtta buoridit fállaldaga mánáide ja nuoraide. Dát guoská sirdašumis mánáid- nuoraidpasieanttas šaddat rávisolbmopasieantan, muhto maiddá dasa ahte mánnán ja nuorran leat oapmahažžan.

Oktavuodaváldimiiguin áttardeddiide ja oktavuodaiguin buohccivesuid nuoraidráđiide, lea midjiide fuomášuhhton pasieanttaide sáhttet šaddat stuora

hástalusat sirdašumis gaskal mánáid- ja rávisolbmuidossodagaid. Sirdašumiin dát lea hástalus ovttasdoaibmamii ja dát čuohcá pasieanttaide. Sii vásihit váilevaš diehtujuohkima, váilevaš njuovžilvuođa dikšunmannolagas ja sii mitalit dat buktá dorvvuhisvuođa.

Guvllolaš dearvvašvuođadoaimmahagaid 2018 bargodokumeanttain čielggasmahttojuvvo vuordámuš ahte sii fertejit fuolahit ahte dearvvašvuođadoaimmahagat ovddidit bargodárbiid buori sirdašupmái mánáid dearvvašvuođabálvalusas rávisolbmuid dearvvašvuođabálvalussii. Bargodábiide galget vuodđun buoremus olámuttos máhttu. Dokumeanttaid mielde galget bargodábit siskkildit sirdimiid siskkáldasat buohcciviesus ja gaskal buohcciviesu ja vuodđodearvvašvuođabálvalusa. Pasieanta- ja geavaheaddjáiáttardeaddjit eaktudit ahte nuoraidráđit šaddet lagas ovttasbargoguoimmit dán dehálaš barggus, ja ahte ceggejuvvojit nuoraidráđit dain buohcciviesuin gos dat váilot.

Pasieantamannolagat - Hástalusat

Pasieanttat háliididit oadjebas, einnostahtti dikšunmannolaga mas kvalitehta lea buorre. Dikšunmannolagat álget dávjá nu ahte lea gulahallan fástadoaktáriin, ja vejolaččat čujuhuvvo de spesialistadearvvašvuodabálvalussii, dahje fáhkka sisačáliheamis buohccivissui. Ollugat mitalit sii leat oktavuodas čeahpis ja ánggiris dearvvašvuodabargiiguin, muhto ollugat maid leat vásihan pasieantamannolagaid mat eai vásihuvvo leamaš váttisvuodaid haga.

Mii diehtit jotkkolaččat bargojuvvo buoridemiiguin, sihke kvalitehta ja beaktivuodá ektui. Áttardeaddjit háliidit liikká váldit ovdan muhtun čuoggáid mat hástalit daid buriid pasieantamannolagaid, dakkáriid go:

- Heajos čujuhusat ja rievddadalli árvoštallamat dain
- Váilevaš siskkáldasčujuheapmi čielggadanmuttus, nu ahte pasieanta soaitá fertet ruovttoluotta fástadoaktárii oažžut ođđa čujuhusa
- Váilevaš plánen boahte dikšundoaimmain, ovdamearkka dihte konkrehta čuohpadanáigi dahje boahte dárkkisteapmi
- Váilevaš ovttasbargu siskkáldasat ja iešguđet dikšunbáikkiid gaskkas
- Váilevaš dieđut pasientii ja oapmahaččaide, sihke dikšunmannolagas ja olggosčáliheami oktavuodas
- Váilevaš ovttasdoaiman bálvalusdásiid gaskkas, earenoamážit olggosčáliheamis
- Beare árrat olggosčáliheapmi ja riska fas sisačáliheapmái; jorriuvssa problematihkka
- Vuogádagat/DGT čovdosat mat eai doarjjo barguid, ja iešguđet vuogádat mat “eai gulahala gaskaneaset”

Friddja dikšunválljen

Go pasieanttat dárbbasit spesialistadearvvašvuodabálvalusas dearvvašvuodaveahki, de váldonjuolggadus lea ahte pasieanttat ožžot ieža válljet gosa čujuhusa galgá sáddet árvoštallamii, ja makkár dikšunbáikki háliida atnit. Álgoálggus dát lea buorre. Áttardeaddjiin dattetge leat vásáhusat mat čájehit dat rievddada hui ládje man olu dihtet dán vuoigatvuodá birra - sihke pasieanttat ja dearvvašvuodabargit. Vásihuvvo nai rievddadalli dáhttu mitalit eará dikšunbáikki birra go lea ráddjejuv-

von kapasitehta ja goas pasientii livččii buoret sirdojuvvot eará dikšunbáikái. Jus bálvalusat ieža mital pasieanttaide friddja dikšunválljema birra ja veahket sin geavahit friddja dikšunválljema, de vuoigatvuohta dušše boahdá leat buorrin sidjiide geat dovdet vuoigatvuođa ja geain leat resurssat atnit dan. Oktiivástida go dát pasieanta- ja geavaheaddjivuoigatvuođalága ulbmilparagráfain, mii čujuha dasa ahte álbmogis galgá “seamma beasatlašvuohta bálvalusaide”?

Pasieanta lea árvoštallon ja iskojuvvon báikkálaš buohcciviesus ja dilli lea eahpečielggas liikerievdadusa dáfus. Pasieanta háliida ahte joatkadikšu galgá dáhpháhuvat eará buohcciviesus seamma dearvvašvuođaguovlus, ja siđai čjuhuvvot dohko. Buohcciviessu álggus pasientii hilggui dán vuođuštemiin ahte sii fertejit vuoruhit pasieanttaid geat orrot dearvvašvuođadoaimmahaga rájiid siskobealde. Pasieanta váiddii hilguma ja Fylkkamánni meannudii áššii. Fylkkamánni čoahkkáigesii áššis ahte buohcciviessu lei dulkon boastut mot galgá praktiseret vuoigatvuođa friddja dikšunválljemii. Maŋnelgo Fylkkamánni guorahallama lea buohcciviessu váldán dán čuolmma ovdan buot iežas ovttagaiguin mat vuostáiváldet čujuhusaid ja čujuhan dasa ahte sii leat ráhkadan oktasaš njuolggadusaid dán suorggis.

Mii vásihit maid ahte friddja dikšunválljema doaibmaguovlu lea beare unnán dovddus ja doaimmahuvvo iešguđetládje bálvalusain. Hástalusat dán vuoigatvuođa doaimmaheamis gustojit sihke ovdal go álgá dearvvašvuođavehkiin ja dađistaga mannolagas. Fáhka muttus ii sáhte atnit friddja dikšunválljema.

Muhtun pasieanttat dahje oapmahaččat háliidit geavtlaš sivaidda geažil lonuhit buohcciviesu dikšunmannolagas. Sivvan dasa sáhtta maid leat luohttámušrihkun ja onohis vásáhusat dahje dáhpháhusat buohcciviesus gosa leat sisačálihuvon. Áttardeaddjit vásihit ahte buohcciviesut muhtun dilálašvuođain biehttalit dán daningo sii oaivvildit dát vuoigatvuohta dušše guoská ovdal sisačáliheami buohcciviesu iige go čielggadeapmi dahje dikšu lea álggahuvon. Muhtun áššis miedihii buohcciviessu ahte pasieanttas lei dakkár vuoigatvuohta, muhto liikká biehttalii sirdit pasieantta. Áttardeaddij veahkehii pasieantta sáddet váidaga Fylkkamánnái.

Vuogádat lea nu ráhkaduvvon ahte olbmot ieža sáhttet válljet dikšunbáikki go atnet Helsenorge.no neahttasiidduid dahje go ringejit 800 HELSE (IOO 43 573). Áttardeaddjit dihtet ahte hui ollu dán oktavuodáváldimiin sirdojuvvojit dearvvašvuođagovulluid pasieantaráđđeaddiide geain lea spesiálagelbbolašvuohta bálvalusas vállje dikšunbáikki. Áttardeaddjit vásihit ahte pasieanttat ožžot hui

buori bagadallama pasieantaráđđeaddiin. Doppe deivet fágaolbmuid, hájjanan buohccedivššáriid, geain lea ollu ja ođasmahtton máhttu.

Dađistaga mannolagas

Áttardeaddjiide leat oktavuodáváldimat mat čájehit ahte pasieanttaid vuordámušat dikšunmannolahkii eai ollašuhitto ja ahte pasieantavuogiatvuodát eai doahttaluvvo.

Diimmá jahkedieđáhusas áttardeaddjit dovddahedje vuorjašumi dainna go doaimma fokuseren garvit áigemearrierihkkumiid goarida ollislaš pasieantamannolaga kvalitehta. Áttardeddjiin lea ain dát vuorjašupmi. Orru leame dego nu ahte stivrendokumeanttat, mas leat njuolggadusat makkár ekonomalaš váikkuhusaid áigemeari rihkkumat sáhttet dagahit doibmii, šaddá deháleabbun čuovvut go pasieantta vuogiatvuoda dohkálaš pasieantamannolahkii.

Áttardeaddjit vásihit ahte doaimmaid fuomášupmi lea garvit áigemeari rihkkumiid vai eai šatta ekonomalaš váikkuhusat, ja unnit fuomášupmi biddjo veahkehit pasieantta árvoštallat geavahit eará dikšunbáikki mas lea oaneheappot vuordináigi. Ođđa dikšunbáiki dábálaččat ovdanbukto molssaeaktun pasientii go buohccivessu oaidná sis ii leat kapasitehta addit dearvašvuodaveahki áigemeari rádjái, go dalle sáhtta dat buktit ekonomalaš váikkuhusaid.

Muhtun nissonolmmoš čujuhuvvui buohccivissui. Poliklinihkalaš iskkadeamis beasai gullat lea dárbu čuohpaduvvot, váldit eret guokte gohpadasa (cysta). Go nissonolmmoš ii lean gullan maidege sullii 2 mánnui maŋjel ráđđeohcama, de son válddii son oktavuoda jearrat goas galgá čuohpaduvvot. Buohccivessu dieđihii sii eai “gávdnan su” biddjon čuohpadeapmái. Son dattetge biddjui preoperatiiva diibmui moadde beavve maŋjel. Ráđđeohcamis son háliidii gullat makkár beavvi plánejuvvon čuohpadeapmi galgá dahkkot. Buohccivessu ii sáhttan addit juste rievttis áigemuttu, muhto son oaččui dieđu ahte oažžu gohččunreivve. Son ii ožžon dakkár reivve, ja ringii fas sullii guokte mánu maŋjel gullat čuohpadanbeavvi birra. Son oaččui dieđu ahte lei biddjon čuohpadeapmái fargga. Moadde beavve maŋjel oaččui eará dieđu, čuohpadeapmi šaddá vel maŋiduvvot. Nissonolmmoš válddii dalle oktavuoda pasieantaáttardeddjiin, gii čálii buohccivissui. Gaskkustuvvui ahte pasieanta reagerii váilevaš dikšui/čuovvoleapmái, ja go dađistaga eai addon dieđut. Gaskkustuvvui maid ahte nissonolmmoš lei massán luohttámuša buohccivissui go suinna ledje nu hejot meannudan, ja son árvoštalai atnit eará buohcciviesu, gč. friddja dikšunvállje-

ma. Veaháš maŋŋelaš buohcciviesu válddii oktavuoda nissonolbmui ja sutnje fállu čuohpadeapmi moadde beaivvi maŋŋel. Čuohpadeamiin manai bures ja gohpadasat ledje buorrelunddogat. Buohcciviesu dieđihii sii ledje árvoštallan lea unna riska dasa ahte gohpadat lei baháslunddot, ja dat lei min sivva manin son ii vuoruhuvvon ovdal. Dát diehtu ii lean muiitaluvvon nissonolbmui. Son lei máŋga mánu ballan ahte sus lea baháslunddot dávda, dasa lassin gulahallat buohcciviesuin gos son ieš šattai čuovvolit vai beassá čađahit plánejuvvon čuohpadeami.

Gulahallandoavttir

Pasieanta dearvvašvuodabálvalusas háliidii fástadoaktára geainna gulahalla. Dán leat ovdal geahččalan čuovdit máŋgga ládje. 2016 čakčamánu rájes ožžo pasieanttat duođalaš dávddain, vátuun dahje gillámušain ja geat dárbbášit divššu dahje čuovvoleami spesialistadearvvašvuodabálvalusas vassis áigái, vuoigatvuođa gulahallandoaktára nammadeapmái. Dát lea vuoigatvuohta man birra galgá mitalit dáid pasieanttaide, ja spesialistadearvvašvuodabálvalus geatnegahtto diedhit gii lea pasieantta gulahallandoavttir. Áittardeaddjit vásihit dattetge ahte dát pasieantavuoigatvuohta ii čuvvojuvvo dohkálaš ládje. Muhtun buohcciviesuin orru leame nu ahte ortnet dušše doaibmá báhper alde.

Dáiguin vásáhusaiguin áittardeaddjit deattuhit man dehálaš lea ásahit ortnegiid maid geavatláččat lea vejolaš čađahit.

Vulobealde ovdamearkkat leat váldon olles riikkas:

Pasieanta čuovvoluvvui buoritmeahtun borasdávdda geažil. Pasieanta mitalii máŋga dáhpáhusa birra mat adde dan gova ahte lea ollu moivi, vuogádat mas váilu organiseren ja obbalaččat hui váilevaš diehtujuohkin. Pasieanta lei leamaš oktavuodas buohcciviesuin ja ohcalan gulahallandoaktára. Buohcciviesu vástidii oktavuodaváldimii ahte ossodat ii nagot dán ordnet. Áittardeaddji sáddii váidaga buohccivissui. Pasieanta oaččui gulahallandoaktára, muhto dieđihii áittardeaddjái ahte ortnet ii doaibman. Áittardeaddji lei váldán ášši bajás buohcciviesuin ahte gulahallandoavttirortnet ii leat sajis.

Áittardeaddjái lea čuvgejuvvon ahte muhtun doaktárat eai nu hálit váldit badjelassas dákkár mállet bargguid/doaimmaid, daningo eai dovdda gulahallanortnega sisdoalu.

Nieida válddii oktavuoda áittardeddjiin eatni birra gii lei buohcciviesus palliatiiva divššus. Pasieanta vásihii ain oažžut ođđa doaktáriid juohke ráđdeohcamis, lei heajos gulahallan ja ovttasbargu ossodagaid gaskkas. Doaktárat vávttas eai sáhtttán vástidit gažaldagaid. Ii oktage sáhtttán vástidit gii lei gulahallandoavttir. Áittardeaddji searvvai ovttas oapmahaččaiguin čoahkkimii buohcciviesuin. Gulahallančoahkkin šattai buorre ja ávkkálaš vásáhus goappaš áššeosálaččaide. Nieida beasai addit iežas ruovttoluottadieđu. Ossodaga váldodoavttir dovddahii son ipmirdii ollu das mii váldojuvvui bajás.

Vaikko leat áсахuvvon bargodábit gulahallandoaktárii, de čájehuvvo ahte bargit eai álohii dovdda daid:

POapmahaččat válde oktavuoda áittardeddjiin go sii vásihedje ahte ledje beare ollu doaktárat mielde čielggadeamis ja pasieantta divššus. Doaktárat dadje feara maid, vástidedje iešguđet ládje oapmahaččaid gažaldagaid, ja guđde dakkár govva ahte sii gaskaneaset eai lean ovttaoavilis ja eai ovttasbargan. Oapmahaččat šadde diliheamet, dorvvoheamet ja váibe gulahallamiin mii sihke váibadahtti ja eardudii. Áittardeaddji mitalii ahte lea vuoigatvuohta gulahallandoaktárii ja siđai oapmahaččaid bivdit oažžut dan. Go oapmahaččat válde oktavuoda buohcciviesuin dán birra, de čájehuvvui ahte doaktárat eai diehtán ortnega birra. Sii oavvildedje ahte gulahallandoavttir sin ossodagas liikká fertii leat son gii “iešguđet áiggi lea vávttas”. Áittardeaddji válddi ášši bajás čoahkkimis sihke doaimmahaga geavaheaddjilávdegottiin, doaimmahaga jođiheddjiiguin, klinihkkahoavddaiguin ja ossodathoavddaiguin. Dalle bođii ovdan ahte ledje áсахuvvon bargodábit gulahallandoavttirortnegii, muhto dearvvašvuođabargit eai dovdan doarvái bures pasieantavuoigatvuođaid eaige bargodábiid.

Gulahallandoavttirortnet lea dehálaš mánáide ja nuoraide, geat áiggi badjel fertejit ovttastahttit divššu, bearašeallima ja skuvlla buoremus lági mielde. Ii leat álohii ahte dilli lámhččojuvvo dasa, maid dát ášši čájeha:

Vuolleahkásaš pasieanta lei buohcciviesus guhkit čielggadan- ja dikšomanolagas kronalaš gillámuša geažil. Čielggadeapmi ádjánii ja ii orron bures plánejuvvon. Earret eará oalle guhkes áigái ii meannuduvvon dárbbaslaš čujuhus eambo spesialiserejuvvon bálvalusaide. Ledje áigodagat go gulahallan buohcciviesu, váhnemiid, skuvlla ja fástadoaktára gaskkas ii lean buorre. Dán váikkusat ledje ahte lei eahpesihkarvuolta dálkasiid geavaheami dáfus ja heajos bargoovdáneapmi lámhčit skuvlafálaldaga mánnái. Lei okta doavttir geas lei válodoovdasvástádus čielggadeapmái ja geainna váhnemat ledje gulahallan. Son ii lean olámuttos eambo juohke viđat vahku, mii lei váttisvuolta go lei dárbu dieđuide ja barggu dáfus addit ollislaš ja lámhččojuvvon fálaldaga mánnái. Áttardeaddji válddii dán bajás buohcciviesuin, mii dovddastii ášši duohta beliid ja fuolahii ahte pasieanta oaččui gulahallandoaktára mii lei eambo olámuttos.

Pasieanttain lea vuoigatvuolta dieđuide ja mielváikkuheapmái, ja sii vurdet ovttastahttojuvvon bálvalusaid. Áttardeaddjit vásihit ahte ortnet gulahallandoaktáriin odne ii doaimma eavttuid mielde. Mihttu gulahallandoavttirortnegiin lea ahte galgá šaddat buoret, oadjebasat ja beaktilet čuovvoleapmi juohke pasieanttas. Ollu bargu lea báhcán ovdal dat lea sajis.

Ruoktot fas máhtuin koffaris?

Norgga buohcciviesuin divššut doaimmahuvvojit juogo plánejuvvon bálvalussan dahje fáhkka veahkkin. Plánejuvvon doaimmat leat eanemus; dat dahket sullii 80 %. Gaskamearálaš veallánáigi norgga buohcciviesuin oatnu dađistaga, ja 2016:s lei gaskamearri 4,2 jándora (gč. 7,5 jándora 1989:s). Pasieanttat veallájit oaneheappot dál buohcciviesus, ja sii vásihit ahte dearvvašvuodabargiin lea ollu bargu.

Jagiid mielde leat pasieanttat ožžon vuoigatvuoda geahčadit iežas journala ja dieđuid mat doppe leat. Muhtumat ožžot epikriisa mielde go vulget ruoktot. Mii vásihit liikká ahte suohkanat ja pasieanttat ohcalit dieđuid divššu birra maid leat ožžon, ja maid sii galgat dahkat maŋŋel olggosčáliheami, ja mii galgá čuovvuvuvot. Váilevaš diehtujuohkin lea fáddá mii eanas áššiin boahtá oidnosii mat leat áttardeđjiid luhtte.

Nisson čuohpadvuvui go alimat ledje doddjon. Mañnel olggoščáliheami son ii diehtán, go aitto lei čuohpadvuvon, maid son sáhtii bargat ja ii berren bargat. Son orui muitime ahte muhtun doavttir juoidá mitalii dan botta go son ain lei hui narkosa suovas, muhto son ii muitán maidege dan ságastallamis. Son iige lean ožžon makkárga čálalaš dieđuid. Dearvvašvuodabargit eai lean sihkkarastán ahte pasieanta lei ožžon ja ipmirdan dieđuid. Ii leange journálie čállojuvvon ahte dieđut ledje addon.

Áttardeaddjit leat deattuhan man dehálaš olggoščálihanságastallan lea. Mii vásihit dát čađahuvvo beare unnán. Dát dahká pasieantaid ja sin oapmahaččaid eahpesihkkariin, ja das leat vahátlaš váikkuhusat.

Pasieanta gii lei čađahan viiddis ja mánggabealat divššu spesialistadearvvašvuodabálvalusas. Mañnel olggoščáliheami buohcciviesus bázi pasieanta muhtun vástikeahtes gažaldagaiguin divssu ja einnostusa birra mii dagai su eahpesihkkariin. Son válddii danin oktavuoda buohcciviesu guoskevaš ossodagain oažžut dieđuid dán birra. Buohcciviesu ossodat dieđihii ahte sis eai lean návccat vástidit. Pasientii dieđihuvvui son ferte sihtat fástadoaktára čujuhit su ossodahkii ođđasit jus sii galget várret áiggi addit sutnje guoskevaš dieđuid divššu birra. Áttardeaddji mitalii pasientii vuoigatvuoda birra oažžut dieđuid, ja vuoigatvuoda birra dárbbášlaš ipmárdusa oažžut das mot iežas dearvvašvuodadilli lea ja maid dearvvašvuodaveahkki sisttisoallá. Pasieanta válddii fas oktavuoda ossodagain ja mitalii dán birra, ja oaččui daid dieđuid maid son dárbbášii.

PasOpp iskkadeamit mas pasieanttat somáhtalaš ossodagain vástidit muhtun gažaldagaid, čájehit ahte buohcciviesuin lea heajumus boadus dieđuid dáfus buohcciviesu olggoščáliheamis. Jahkásaš iskkadanbohtosat čájehit unnán buorráneami dán čuoggás. “Oadjebas olggoščáliheapmi” gullá nátionála pasieantasihkarvuodaprográmma doaimmaide. Áttardeaddjit vurdet dakkár olggoščálihanságastallamat šaddet diehttelas loahpaheapmi juohke buohcciviessoorrumis.

